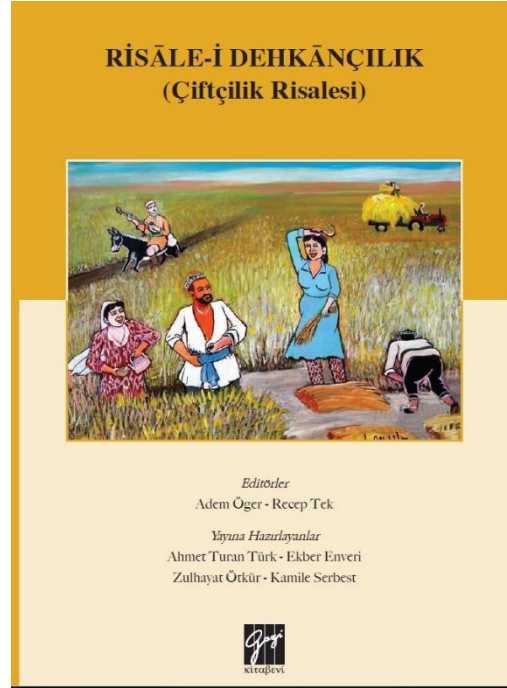

Adem Öger ve Recep Tek (Ed.), *Risāle-i Dehkānçılık (Çiftçilik Risalesi)*, Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Turan Türk-Ekber Enveri-Zulhayat Ötkür-Kamile Serbest, Ankara: Gazi Kitabevi, 2017, X+210 s.

İdris Nebi UYSAL*

XIII. yüzyıl yalnızca Türk tarihi açısından değil, Türk dili ve edebiyatı açısından da büyük önem taşır. Asrın ilk çeyreğinde başlayan Moğol istilasının yol açtığı kitlesel göçler, Türk dilinin yeni coğrafyalarda yeni yazı dilleri meydana getirmesine zemin hazırladı. Buralarda bilim, sanat ve kültür merkezleri kuruldu; çok kıymetli dil, edebiyat ve sanat eserleri, bilimsel kitaplar kaleme alındı. Batıya giden Oğuz Türkleri, Oğuz ağzına dayalı yazı dilleri (Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi) meydana getirirken doğudaki Türk toplulukları Çağatay Türkçesi adıyla bilinen yazı dilinin teşekkülüne katkı verdiler. Çağatay Türkçesi veya diğer adıyla Doğu Türkçesi, XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar Orta Asya'daki bütün Türk halklarının "müşterek" yazı dili oldu. Çağataycanın bu birleştirici yönü, Türk dünyasında XX. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra görülen alfabe değişikliklerine kadar sürdü. Bugün Uygur Özerk Bölgesi olarak bilinen coğrafyada yaşayan Uygur Türkleri de Çağatay Türkçesiyle divan, mesnevi, tezkire, risale türlerinde pek çok eser ortaya koydular. Bunlar içinde geleneksel meslekleri ele alan risalelerin çok olması, dikkat çekicidir (s. V) ve bize göre Uygur Türklerinin tarihteki rol ve başarılarıyla doğrudan ilgilidir.

Uygurlar, Türk tarihinde din ve kültür değişikliğiyle öne çıkarlar. Böğü Kağan zamanında Maniheizmi kabul eden bu zümrenin temayüz eden ikinci vasfı, yerleşik düzene geçen ilk Türk topluluğu olmalarıdır. Gerek inanç sisteminde gerek hayat tarzında yaşanan bu köklü değişmelerin dile, edebiyata, sanata ciddi yansımaları olmuştur. Uygurlarda yaygın olan meslekleri tanıtıcı risale yazma geleneği de onların kent yaşamına erken adım atmalarıyla ilgili olmalıdır. Tarım, mimari, ticaret gibi yerleşik düzene ilişkin unsurları diğer Türk kavimlerine göre daha evvel tecrübe eden Uygurların deneyim ve bilgilerini yazıya geçirme çabası, onları bir kez daha farklı kılmıştır. Asırlarca sözle kuşaktan kuşağa aktarılan bu bilgi ve tecrübeler, Çağatay yazı dili kullanılarak XVIII ve XIX. yüzyıllarda risale adıyla yazılı hâle getirilmiştir. Editörlerin aktardığı bilgilere göre bu risaleler; çiftçilik, tüccarlık, ağaç oymacılığı, çobanlık, sepetçilik, çömlekçilik, dericilik, aşçılık gibi meslekleri etraflıca tanıtmak için yazılmıştır. *Risāle-i Dehkānçılık*, Türkiye Türkçesindeki karşılığıyla *Çiftçilik Risalesi* de böyle bir kitaptır.

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya-TÜRKİYE, e-posta: uysal.idrisnebi@gmail.com.

Risāle-i Dehkāncılık, metnin dört nüshası karşılaştırılarak hazırlanmış. Çalışmanın içeriği ve sözlüğü hazırlanırken konuyla ilgili daha önce yapılmış iki ayrı çalışmaya daha bakılarak incelemenin olabildiğince az hata ile tamamlanması hedeflenmiş. Bu tavır, metindeki okuma ve anlamlandırma sorunlarını çözmeye amacı da güdüyor.

Çalışmanın “Giriş” bölümünde “risale” türü/terimi ile Çağatay Türkçesiyle yazılmış risalelerin genel özellikleri hakkında bilgiler veriliyor. Bu kısımda risale olarak nitelendirilen eserlerin fiziki özellikleri ile içeriklerine dair açıklamalar da var. Ayrıca Uygurlardan kalma Çağatayca el yazması eserlerin sayısı ve bugünkü durumu hakkında bilgiler veriliyor. Söz bu noktaya gelmişken henüz dil, edebiyat ve kültür yönüyle incelenmemiş pek çok risalenin araştırmacısını beklediğini de ifade edelim.

“1. Bölüm”; gelenek, geleneksel meslek, meslek birlikleri, fütüvvetname kavramları üzerinde duruyor. Öger tarafından kaleme alınan bu satırlarda sırasıyla grup, sosyal grup, meslek, geleneksel meslek, fütüvvet ve fütüvvetname terimleri ele alınmış. Burada ayrıca okura, Türk dünyasının farklı sahalarında değişik adlarla (Çağatay Türkçesinde risale, Osmanlı Türkçesinde fütüvvetname) karşılığını bulan bir uygulamayı karşılaştırma ve etraflıca öğrenme imkânı sunuluyor.

Çalışmanın “2. Bölüm”ü, Uygurlarda risalecilik geleneği ve risalelerin özelliklerine ayrılmış. Ötkür tarafından yazılan bu bölüm kısa olmakla birlikte çok yararlı bilgiler içeriyor. Bu satırlarda mesleklerin “*el kitabı yahut yasası*” (s. 9) olarak takdim edilen risalelerin yazılış gayesi, Uygurlarda risale yazma geleneğinin kökeni, risalelerdeki şekil ve içerik özellikleri veriliyor. Buradaki notlardan, risalelerde İslam dinine ait pek çok unsura/motife yer verildiği anlaşılıyor. Bu bölümde ticaret hayatında uyulması gereken dinî ve ahlaki kurallarla meslek erbabının dikkat etmesi gereken hususları da görmek mümkün.

“3. Bölüm”, “Eski Türklerde ve Uygurlarda Çiftçilik (Dehkancılık)” adını taşıyor. Burada ilkin “*déhkân*” (<*Far. dih+gân*) sözcüğü etimolojik ve semantik yönleriyle ele alınmış. Kelimenin günümüz Uygur dilindeki karşılığı şu şekilde ifade edilmiş (s. 14): *Uzun müddet köyün yönetimiyle meşgul olan, tarım faaliyeti ile geçimini sağlayan kişi. Déhhançılık ise “çiftçilik, toprağı ekme işi, tirikçilik” olarak tanımlanmış. Bu bilgiler verildikten sonra Türk tarihinde kısa bir yolculuğa çıkılmış; Orta Asya Türk toplumlarında yapılan tarımsal faaliyetler, yetiştirilen tarım ürünleri, bunlara ilişkin sözcük ve terimler aktarılmış. Son olarak bugün çiftçiliğin Uygurlar için taşıdığı öneme değinilmiş, mesleğin atasözlerine yansıyan örnekleri verilmiş, bunun etrafında şekillenen ritüellerden söz edilmiş.*

“4. Bölüm”, risalenin tanıtımına tahsis edilmiş. Burada eserin konusu, şekil ve içerik özellikleri, metnin çiftçiliğe ilişkin aktardığı malumat ayrıntılı olarak paylaşılmış. Eldeki notlardan, Uygur Türklerinin ziraat işine ayrı bir önem atfettikleri ve bunu tamamen İslami usullere göre yürüttükleri anlaşılıyor. Kutsal kitaplar ve tarihî belgeler, geçmişte, ilahi emirlere karşı gelen birçok kavmin kıtlık, kuraklıkla karşı karşıya geldiğini, dahası helak olduğunu haber veriyor. Uygur Türklerinin dinî hassasiyetlerinin yüksek düzeyde bir hakikattir. Bu nedenle onların, risaleleri yazarken insanları uyarmak amacını da hesaba kattıklarını söylemek yanlış olmaz.

Çalışmanın “5. Bölüm”ü, transkripsiyonlu metinlerden oluşuyor. Burada sırasıyla risalenin dört nüshası (A-B-C-D) veriliyor. Nüshalar, İslami geleneğe uygun olarak besmele, hamdele, salvele ile başlamış. Nüshaların başında evliyalar sultanı, peygamberler dervishi, arif ve âşık olarak nitelenen İmam Cafer-i Sadık’tan nakledilen bir rivayete yer verilmiş. Ardından dehkancılıkla meşgul olan dört kâmil pir-i mürşit sıralanır, on sekiz şerefli dehkanın isimleri zikredilmiş. Sonraki satırlarda ise öküzler çifte koşularken ve toprağı tohum saçılırken yapılması gerekenler belirtilmiş. Bu bilgilerden sonra yapılan her işte okunması gereken dua ve ayetler yazılmış, dua ile risale bitirilmiş. Yalnızca B nüshasında

bulunan ve şiir şeklinde düzülen satırlar çiftçiliğin, toprağı ekip biçmenin insanlık için ne denli önemli olduğunu anlatıyor: “*Padişahlıktır hakikat bilsele dehkānçılık*” dizesi, Uygur toplumunun çiftçiliğe yüklediğı anlamı açıkça ortaya koyuyor.

Çalışmanın son bölümünde dizin ve sözlük var. Metinde geçen her sözcüğün (özel adlar dâhil) nüsha bilgisi, varak ve satır numarası ve bağlamsal anlamlarıyla verildiğı bu bölüm; okura aradığını kolayca bulma, sözcüklerin sıklığını tespit etme, nüshalar arasında karşılaştırma yapma imkânlarını sunuyor. Metinde geçen dua ve ayetlerin Türkçe meali, “4. Bölüm”de sayfa altında verildiğı için bunlara bu kısımda ayrıca yer açılmamış. *Risāle-i Dehkānçılık* başlıklı çalışma, nüshaların tıpkıbasımları verilerek sonlandırılmış.

Bize göre, yukarıda ana hatlarıyla tanıttığımız bu çalışmanın 3 önemli yönü var. Birincisi, nüshaların Çağatay Türkçesinin son devrini temsil ediyor olmasıdır. Çağatay sahasının son yıllarına ait metinlerin azlığı, Türklük bilimi çalışmalarında dile getirilen bir sorundur. Var olanlar da daha çok yabancı bilginler tarafından incelenmiş ve yayımlanmıştır. İşte bu çalışma, Türkiye Türkolojisini hayli geniş bir külliyattan haberdar ederek önemli bir işlev üstlenmiştir. İkincisi, metinlerin Uygur Türklerine ait olmasıdır. Uygurların zengin bir kültür birikimine sahip olduğu herkesin malumudur. Bu zenginliğin bir parçası olan risalelerin Türk bilim insanlarının kullanımına sunulması hem ülkemiz hem de bilim dünyası açısından sevindirici bir gelişmedir. Üçüncüsü farklı sahalarda varlığını sürdüren Türk kavimlerinin hayat tarzlarına, dillerine, söz varlığına, kültürüne dair karşılaştırma olanağı sunmasıdır.

Risāle-i Dehkānçılık, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Biriminin destekleriyle ortaya çıkan altıncı yayın olma özelliğı sergiliyor. Bu güzel çalışmanın hem editörleri hem yayına hazırlayanları hem de destekleyenleri teşekkürü fazlasıyla hak ediyor.